

LA DISPUTATIO CONTRA IUDEOS D'INGHETTO CONTARDO

Anthony Bonner donava compte a *EL* 29 (1989), 183, 203-4, de la tesi doctoral d'Ora Limor (Universitat de Jerusalem), on es presenta el text de la disputa de 1286 entre el mercader genovès Inghetto Contardo i uns jueus mallorquins. La data, la localització a Mallorca, i els contactes de Llull amb algunes famílies genoveses conviden a ponderar l'abisme que hi ha entre l'argumentació popular i simplista d'aquest text llatí, conservat en nombrosos manuscrits, i les treballades aplicacions de l'Art lul·liana al debat religiós. L'edició bilingüe llatí-francès de la *Disputatio contra Iudeos* d'Inghetto Contardo, que ara Gilbert Dahan ens posa a l'abast des de Les Belles Lettres de París,¹ farà possible l'accés al text: cap lul·lista interessat en els aspectes formals i socials de l'obra del beat hauria de deixar-lo passar per alt.

L'edició de Dahan, seguint les pautes de la col·lecció que l'acull, presenta un text crític i anotat, precedit d'un estudi molt complet sobre la personalitat intel·lectual de Contardo, el rerefons de les disputes judeo-cristianes del segle XIII i els seus llocs comuns, el mètode de lectura contrastada d'autoritats que se segueix a l'obra i els principals punts del dogma que hi són ventilats (la Trinitat, el baptisme, l'omnipotència divina, el diable). Tot aquest aparat erudit fa que el lector sàpiga del cert que es troba davant d'un text que cal atribuir a un individu real que, tanmateix, per la seva condició de laic, ignorant de la «gramàtica» (p. 282,1: «Fortis est grammatica»), és molt probable que no pugui ser considerat l'autor, en sentit modern, de la seva redacció. Dahan no descarta (p. 10) un original vulgar (genovès, no pas català) traduït després al llatí. És més, sembla que hi ha rastres de dues traduccions diferents, una de més descurada i propera a les imprecisions del llenguatge col·loquial, i una altra de més ajustada als cànons de la literatura escolàstica. Inghetto és el protagonista del text, el qual està escrit en tercera persona i articular sobre la dramatització de les seves persuasives converses amb els jueus de Mallorca.

¹ Ingetus Contardus, *Disputatio contra Iudeos / Controverse avec les juifs*, introduction, édition critique et traduction par Gilbert Dahan (París: Les Belles Lettres, «Auteurs Latins du Moyen Age», 1993), 231 pp.

Hi ha, doncs, una dimensió de ficció literària al darrera d'aquesta disputa, amb uns personatges, uns ambients i unes situacions: al llarg de les successives converses Inghetto es defineix com a heroi de l'apologètica laica, alhora que l'acció culmina amb la conversió i posterior pas a la militància cristiana d'Astruc Isaïes (p. 259 i segs.). Malgrat la migradesa dels documents que posseïm, Dahan pot afirmar que Inghetto Contardo no és una fantasia didàctica: es trobava a Montpeller el 1278 i a Gènova el 1288 (p.5). El que pertany a la literatura, en canvi, és l'estructuració de la disputa en sis diàlegs successius, on l'intrèpid «mercator» destrueix tots els arguments anticristians que diversos grups de contrincants jueus li oposen. Les converses tenen lloc a la «Logia Ianuensium» de Mallorca, a casa de diversos savis jueus, a la botiga d'un especier i en un «locus solitarius». Aquestes localitzacions impliquen un cert nombre d'acotacions de caràcter costumista, talment petites pinzellades novel·lesques: a la p. 146,25, per exemple, el mestre jueu que parla amb Inghetto el prega d'ajornar la discussió per a poder assistir els seus malalts, ja que és metge. D'altra banda, aquestes acotacions poden arribar a tenir un paper essencial en l'arquitectura del text, com quan l'eficàcia del combat dialèctic d'Inghetto indueix els jueus a dictar la prohibició de disputar amb ell (p. 240,8-12); de tal manera que, quan Astruc Isaïes gosa interpel·lar-lo, tot contravenint-la, el lector ja està preparat per a acollir la victòria del genovès i la renúncia del jueu a la llei mosaica. Remeto al resum argumental de les ps. 47-48, que permet copsar el conjunt de la construcció dialèctica i literària de l'obra.

No hi ha cap informació precisa sobre el procés de redacció del text que atribuïm a Inghetto, però, donades les conclusions de l'anàlisi que Dahan fa de la transmissió, el més versemblant és suposar que les disputes van existir (segurament amb èxits menys aparatosos) i que ell mateix o un escrivà de la Llotja dels Genovesos va fer-ne el report. La prelatió absoluta de la realització oral i els misteris del pas a l'escriptura recorden els orígens dels productes més destacats de la naixent literatura catalana de la segona meitat del segle XIII: una literatura fabricada i consumida en un ambient d'«illiterati», pràcticament ja en vies d'extinció (no oblidem que al segle següent l'ús de l'escriptura creix als nuclis urbans de la Corona d'Aragó). L'exemple més il·lustre és el *Llibre dels feits del rei Jaume I*, pres al dictat del monarca per a la il·lustració dels joves de la cort. Un llibre que, com la *Disputatio* d'Inghetto, és amè, exemplar, ideologitzat, partidista i, sobretot, presidit per una personalitat ingent.

Un altre producte català que respon al mateix clima cultural és, naturalment, l'obra de Ramon Llull, amb l'única diferència que el beat es va proposar de superar la distància que el separava dels homes de lletres dels seus dies (vegeu els famosos nou anys d'estudi de teologia, àrab i gramàtica, segons el relat de la *Vida coetània*). Llull, doncs, es va voler construir ell mateix com a escriptor, seguint models canviants: poeta, novel·lista, polemista, predicador, teòleg

escolàstic... Però també es va voler donar una dimensió, sempre en evolució, de personatge de ficció o, si voleu, es va esforçar per construir la seva pròpia imatge pública. Llegir el llibre «causat» per Inghetto Contardo situa l'estudiós del Lull escriptor davant del primer coetani seu amb qui es poden establir comparacions operatives. Inghetto se'ns afigura com un Ramon sense l'Art: la seva *Disputatio*, tanmateix, respon a un conjunt de circumstàncies personals i socials que retrobem, *mutatis mutandis*, al *Llibre del gentil*, al *Desconhort*, a la *Vida coetània*, i en una llarga escampadissa d'episodis del *Blaquerna*, del *Fèlix*, i d'altres obres lul·lianes.

Pel que fa als aspectes doctrinals, Bonner ja va posar de relleu que Inghetto no té gairebé res en comú amb Lull. L'argumentació de la *Disputatio* és una glossa constant de l'Esclatúra i, com remarca Dahan, la tria de passatges és peculiar en el seu gènere, ja que posa en primer pla *loci* teològicament poc rendibles. Crida l'atenció, per exemple, el paper que s'atribueix a *Prov. 30,18-20* («Tria sunt difficilia mihi, Et quartum penitus ignoro: Viam aquilae in caelo, Viam colubri super petram, Viam navis in medio mari, Et viam viri in adolescentia. Talis est et via mulieris adulterae, quae comedit, et detergens os suum, dicit: Non sum operata malum»). Dahan assenyala que aquest text havia estat ja esgrimit alguna vegada per a justificar el neixement virginal del Messias, però Inghetto el transforma en una font primària d'evidència, de manera que n'allarga l'exegesi a les ps. 148-152, tot adreçant-se al potencial lector del llibre i no pas als jueus de la *Disputatio*. Aquesta mena d'apart confon la tercera persona narrativa amb la veu del protagonista de la ficció i obliga després a reprendre el fil amb un «Veniamus autem ad id quod fuit» (p.152,19). La cultura bíblica d'Inghetto sembla respondre aquí a un lloc comú de la literatura romànica: Cerverí de Girona va versificar *Prov. 30,18-20* als seus *Proverbis* i diversos textos catalans posteriors glossen el passatge, fins al *Tirant lo Blanc*. Al final de l'exposició d'Inghetto, a més, el text de Salomó convergeix amb alguns dels passatges més citats del *Càntic dels Càntics*: «sicut lilium inter spinas»... És evident que caldria fer un cens d'aquestes fórmules bíbliques més difoses en la literatura romànica per tal de poder assentar la tesi que insinuo.

Deia Bonner que, malgrat la diferència radical de mètode, hi ha un punt on Inghetto i Ramon semblen coincidir: l'oració «ecumènica» de la p. 192,1-6, que pot recordar la de l'epíleg del *Llibre del gentil*. A banda d'aquest paral·lelisme, tanmateix, emergeixen d'ací d'allà a la *Disputatio* afirmacions que evoquen textos lul·lians: «Nolo ut michi credatis, nisi tantummodo ueritati. Si consentire uoueritis et non negare, monstrabo uobis» (p. 182, 14-16). Aquesta «ueritas» podria ser la de les raons necessàries, que la «mostren» irrefutablement. Més avall, però, Inghetto es queixa del procediment dialèctic en acte, «quia quod

unus dicit, alter negat» (p. 228, 10); una constatació que és a la base de la revolució metodològica de l'Art.

El que agermana més de prop la *Disputatio* d'Inghetto i Llull, tanmateix, són l'estil descriptiu i expositiu de la prosa llatina, el clima d'època (p.184: mort dels reis de França i d'Aragó el 1285) i els recursos de la dramatització. Així el text s'obre amb un gir que sona familiar als lul·listes: «Contigit quod quidam Iudeus, qui publice vocabatur Rabbi, qui et ipse magister erat Iudeorum, uenit ad logiam Ianuensium et dixit...» (p. 87, 6-8). «S'esdevenç que un Jueu, que públicament havia nom Rabbi e que era mestre de Jueus, venc un jorn a la Llotja dels Genovesos e dix...» Rabbi provoca la discussió i els genovesos li contesten que gosa fer-ho perquè Inghetto és absent, «si esset presens, hiis verbis usus non esses, quoniam uidimus aliquando te loqui secum et non potuisti contradicere neque resistere ei» (p. 88, 3-5). Inghetto encara no ha entrat en escena i el lector ja té una noció del seu prestigi. El prestigi d'algú que parla «secundum mercatorem» i que li tocava d'ignorar-ho tot «de Lege».

De fet, la *Disputatio* demostra que la tenacitat i la intel·ligència del «mercator», il·luminades per la Veritat, superen la «Lex», encarnada pel jueu Astruc Isaïes, esdevingut el cristià Felip. La dramatització d'aquest argument és paral·lela a la del *Desconhort* lul·lià, obra dialogada, al final de la qual Ramon aconsegueix la «conversió» d'un ermità que ha anat encarnant diverses posicions intel·lectuals contràries a les seves.

També recorda el món dels artificis literaris lul·lians la configuració d'Inghetto com a personatge. A la p. 190, 15 ell mateix es qualifica d'«homo simplex et mercator», més endavant hom pondera el seu poder dialèctic: «Bonus praedicator esses, quia bene scires ponere uerba et deaurare» (p. 226, 20-21). I això provoca una escarida autopresentació: «Nec clericus sum neque fui nec alicuius religionis unquam fui, ymmo mercator sum. Sed hec que scio didici a Iudaeis et per gratiam Dei et Messie domini nostri Ihesu Christi» (p. 226, 24-27). Només hauríem de canviar «mercader» per «cortesà» i «jueus» per «sarraïns» per produir un passatge pseudo-lul·lià. La condició del mercader que atenalla dialècticament torna a ser glossada a la p. 244 i abans, a la 238-239, el jueu «devictus» proclama: «Non credo quod, si omnes clerici Maiorica insimul essent, possent neque scirent dicere ea que dicitis et dixistis».

Retinguem, doncs, que, en el terreny dels models literaris, la singularitat del cas Llull cal mesurar-la des d'ara a partir de l'existència d'un altre apologeta laic coetani i gairbé coterrani, capaç de mobilitzar recursos propagandístics que, com en el cas de tantes obres lul·lianes de caire més o menys autobiogràfic, configuren la imatge entre hagiogràfica i llegendària d'un debel·lador d'infidels autodidacta, sorgit d'una ciutat de mercaders i de burgesos.

Lola BADIA
Universitat de Barcelona